

Maastricht rond 1500

Muziek voor kanunniken, keizers, hertogen en prinsbisschoppen

Les haulz et les bas

Tessa Roos - zang

Julian Podger - zang

Gesine Bänfer - pommer

Ian Harrison - schalmei, zang

Nathaniel Wood - schuiftrompet, trombone

Programma

1.

Ave maris stella

- Anoniem (Maastricht, Breust Ms.)
- Guillaume Du Fay (1397-1474)
(Trient, Museo Provinciale d'Arte, Monumenti e Collezioni Ms 87)
- Anoniem (Trient, Ms 87)

2.

Tandernaken - Tyling (fl ca. 1450-1475) (Trient, Ms 87)

3.

Verlangen ghij doet myn der herten pijn - Anoniem

(Maastricht, Breust Ms. en London, British Library Add. ms. 35087)

4.

De tous biens plaine

- De tous biens plaine - Anoniem
(druk: Ottaviano Petrucci, *Canti C*, Venedig, 1504)
- De tous biens plaine - Hayne van Ghiseghem (1445-1472/97)
(Maastricht, Breust Ms. en New Haven, Beinecke Library for Rare Books and Manuscripts 91)
- De tous biens plaine - Alexander Agricola (1445-1506)
(Segovia, Archivo del Catedral, Ms. zonder signatuur)

5

Educ de carcere - gregoriaans (Maastricht, Breust Ms.)

6.

Bergerette Savoyenne - Loyset Compère (ca. 1445-1518)

(Maastricht, Breust Ms. en Segovia, Archivo del Catedral Ms. zonder signatuur)

7.
Ic ben zoe noe bedwonghen - Johannes Ghiselin-Verbonnet (1455-1507/11)
(Maastricht, Breust Ms. en London, British Library Add. ms. 35087)
8.
Dat ic mijn liden dus helen moet - Petrus Elinc (fl. 1486-1506) (Maastricht,
Breust Ms. en Segovia, Archivo del Catedral, Ms. zonder signatuur)
9.
Alleluia. Pascha nostrum - gregoriaans (Maastricht, Breust Ms)
10.
Domine Jesu Christe - Thomas Tzamen (ca. 1450/60-1517)
(druk: Heinrich Glarean, *Dodecachordon*, Freiburg im Breisgau, 1547)
11.
Taunder Naken - King Henry VIII (1491-1547)
(London, British Library Add. Ms. 35922)
12.
O quam glorifica - gregoriaans (Maastricht, Breust Ms)
13.
Gratulemur Christicole - Johannes Brassart (ca. 1400-1455)
(Maastricht, Breust Ms. en Bologna, Civico Museo Bibliografico Musicale Ms.
Q15)

Maastricht rond 1500

Muziek voor kanunniken, keizers, hertogen en prinsbisschoppen

Restanten van meerstemmige muziek uit Maastricht uit de vroegste tijden zijn uiterst zeldzaam. Alleen al daarom zijn de resterende pagina's van een stemboekje met polyfone composities uit circa 1510, dat bewaard wordt in het Regionaal Historisch Centrum in Maastricht (Hs. 301; Breust Ms.), zo waardevol. Het repertoire is bovendien ook nog een perfecte weerspiegeling van het internationale karakter van Maastricht in de bloeitijd rond 1500 met gregoriaans en internationaal geestelijk en wereldlijk meerstemmig repertoire.

Breust Manuscript

Van het oorspronkelijk manuscript van minimaal 36 folio's resteren nu nog 10 folio's. Het boekje meet 10 bij 7 cm. Het is een van de drie stemboekjes geweest, die oorspronkelijk bestaan moeten hebben. Deze vellen zijn aangetroffen als opvulling van de band van een register van de Schepenbank van Breust bij Maastricht. Vandaar de benaming Breust Manuscript.

Inhoud en eigenaar

Het repertoire in het boekje is zeer divers: 5 Nederlandse en 3 Franse meerstemmige liederen, 2 motetten en 4 eenstemmige gregoriaans gezangen. Tijdens dit concert klinken voor het eerst sinds begin 16^e eeuw alle 12 composities, die gereconstrueerd kunnen worden. De zeer gemengde inhoud van dit boekje doet vermoeden dat het wellicht eigendom was van een kerkmuzikant, en niet van een stadminstreel zoals Joseph Smits van Waesberghe in een artikel uit 1969 aannemelijk probeerde te maken. Het zou ook kunnen dat de oorspronkelijke eigenaar een Maastrichtse burger was, die het muziekboekje gebruikte om in huiselijke kring te musiceren.

Karel V in Maastricht

Tegen welke culturele achtergrond is deze muziek opgetekend? Maastricht aan het begin van de 16e eeuw is de wereld in het klein. 'Tricht' was een redelijk welvarende stad, propvol kerken en kloosters, een stad van *kanunniken, keizers, hertogen en prinsbisschoppen*. De Renaissance doet haar intrede in de beeldende kunsten, architectuur en muziek. Het humanisme krijgt gestalte in het filosofisch gedachtegoed van Erasmus en ook Maastrichtenaar Matthias Herbenus. Keizer Karel V verpersoonlijkt met zijn behoefte aan eenheid op politiek en religieus gebied het ankerpunt in deze geschiedenis. Ook Maastricht was voor de positie van Karel V van groot belang in zijn voortdurende strijd om de eenheid binnen zijn 'rijk waar de zon nooit onderging' te handhaven.

Op 14 oktober 1520 logeert Karel, op weg naar zijn kroning tot Duits keizer in Aken, enkele dagen in het Spaans Gouvernement aan het Vrijthof. Wie van de circa 4000 bewoners van de stad zal daar getuige van geweest zijn?

Jan van Steffeswert (voor 1470- ca. 1525), de Maastrichtse beeldsnijder, die zo zelfbewust zijn beelden signeert en een beeldhouwersatelier in de Mariastraat runt, is een heel goede kandidaat.

Ook de Maastrichtse humanist en schrijver over muziek **Matthias Herbenus** (1451-1538), rector van de kapittelschool van St. Servaas, zal niet ontbroken hebben. In zijn muziektraktaat *De natura cantus ac miraculis vocis* (Beschouwingen over zang en stem; ca. 1496) verdedigt hij de nieuwe muziekstijl van o.a. Jacob Obrecht, waarin verstaanbaarheid van de tekst van het grootste belang geacht wordt.

Thomas Tzamen, Maastrichtse componist en koorleider aan de Dom in Aken, was al in 1517 overleden, maar onderhield getuige zijn testament goede contacten met Herbenus.

“Den 14en Octobre [1520] was sijn [Karel V] intreye te Maestricht, daer hem teghen quamen 4000 voetknechten int harnasch seer wel gheaccoutreert al van eender levereye. Die heeren vander stadt waren gelijcker levuereye ende colueren vanden keyser, hem leydende in die stadt met groter eeren ende triumphie, presenterende hem een loop ende fonteyne met wijne.”

Anoniem: Dits die Excellente Chronijcke van Vlaenderen (1531)

Internationale muzikale stijl

Het Breust Manuscript bevat een zeer uiteenlopend repertoire van geestelijke en wereldlijke muziek op Latijnse, Franse en Nederlandse teksten. Een mooi bewijs voor het internationale karakter van het repertoire van het Maastrichtse manuscript - slechts als losse stem van drie stemmen overgeleverd - is dat bijna alle stukken ook in contemporaine bronnen elders overgeleverd zijn en daardoor nu ook voor ons nog te reconstrueren zijn. Muziekstukken circuleren in die tijd via reislustige musici op zoek naar emplooi aan kerken en hoven over heel West-Europa. De muzikale stijl wordt bepaald door de heersende contrapuntische principes van de Vlaamse polyfonisten. Geraffineerde stemmenweefsels en welluidendheid zijn de handelskenmerken van de veelal driestemmige miniaturen.

Tandernaken en **De tous biens plaine** mogen gerust tot de internationale tophits uit de 2e helft van de 15e en de 1e helft van de 16e eeuw gerekend worden.

Als componisten in het manuscript, die direct gekoppeld kunnen worden aan individuele stukken, kunnen genoemd worden de namen van bekende en minder bekende musici als **Hayne van Ghizeghem, Loyset Compère, Johannes Ghiselin-Verbonnet, Johannes Brassart, Petrus Elinc** en de in die periode alom bekende anonymus.

“Waar ik ook verblijf in mijn geboorteland, welk gerekend wordt tot het Franse gedeelte van België, daar wordt mijn stem Frans; als ik de Maas en Rijn oversteek – in Duitsland is dat – dan wordt mijn stem Duits.”

Herbenus: De natura cantus ac miraculis vocis

TEKSTEN

1.

Ave maris stella (gregoriaans, Du Fay, Anoniem)

Ave maris stella,
Dei mater alma,
atque semper virgo,
felix caeli porta.

Sumens illud Ave
Gabrielis ore,
funda nos in pace,
mutans Evae nomen.

Solve vincla reis,
profer lumen caecis,
mala nostra pelle,
bona cuncta posce.

Monstra te esse matrem,
sumat per te precem
qui pro nobis natus
tulit esse tuus.

Virgo singularis,
inter omnes mitis,
nos culpis solutos
mites fac et castos.

Vitam praesta puram,
iter para tutum,
ut videntes Iesum
semper collaetemur.

Sit laus Deo Patri,
summo Christo decus.
Spiritus Sancto
honor tribus unus.

2.

Tandernaken (Tyling)

instrumentaal

3.

Verlangen ghij doet myn der herten pijn (Anoniem)

Verlanghen, ghij doet mijn der herten pijn.

Al om te weten hoet met u mach zijn.

Om troest, om voetsel, om medecijn,

Hu liefde, zoete liefkin [die] doet mij pijn.

Helas, helas, scoen liefkin, aij mij.

Helas, helas, het moet ghesceijden zijn.

4.

De tous biens plaine (Anoniem, van Ghiseghem, Agricola)

De tous biens plaine est ma maistresse

Chascun lui doit tribut d'onneur;

Car assouvye est en valeur

Autant que jamais fut deesse.

5.

Educ de carcere (gregoriaans)

Educ de carcere animam meam,

Ut confiteatur nomini tuo, Domine.

Periit fuga a me et non est qui requirat animam meam.

Ut confiteatur nomini tuo, Domine.

Gloria Patri et Filio et Spiritui Sancto.

6.

Bergerette Savoyenne (Compère)

Bergerette Savoyenne
Qui gardes moutons aux praz
Dy moy si vieulx estre myenne :
Je te donray uns soulas,
Je te donray uns soulas,
Et ung petit chapperon
Dy moi se tu m'aymeras
Ou par la merande ou non.

Je suis la proche voisine
De monsieur le cura,
Et pour chose qu'on me die
Mon vouloir ne changera,
Mon vouloir ne changera,
Pour François ne Bourgoignon.
Par le cor Dé, si fera
Ou par la merande ou non.

7.

Ic ben zoe noe bedwonghen (Ghiselin-Verbonnet)

Ic ben zo nau bedwonghen.
Mijn hertekin dat dinct mij breken.
Dat doen dees nidere tonghen,
Met haren valschen treken.
Ken mach mijn lief niet spreken.

8.

Dat ic mijn liden dus helen moet (Elinc)

Dat ic mijn liden dus helen moet
Dat en wet ic niement te claghen
Dan een die liefste diet mij doet

[Dat ik zo moet helen van mijn lijden,
daar kan ik bij niemand anders over klagen,
dan bij degene, de liefste, die het mij aandoet.]

9.

Alleluia pascha nostrum (gregoriaans)

Alleluia
Pascha nostrum immolatus est Christus.

10.

Domine Jesu Christe (Tzamen)

Domine Jesu Christe Rex salutis nostrae Author,
Quem piguit relinquere summi Patris solium
Ut servares misere erranteis et egenas luminis oveis
Ne hostibus ludibrio praeda saeva tuis unquam essent.

Ergo o mundi Rector saeculi salvator audi.
Pax peccatoribus Da veniam erratis nostris o lucis praebitor,
Et miserere nostri.

Quoniam tu misericors,
et instaurator gratiae, fons et origo veniae.
Confer ovibus omnia quae merentur authoris opem,
Et benignitatis omen.

11.

Taunder Naken - King Henry VIII

Instrumentaal

12.

O quam glorifica (gregoriaans)

O quam glorifica luce coruscas,
Stirpis Davidicae regia proles.
Sublimis residens, Virgo Maria
Supra caeligenas aetheris omnes.

13.

Gratulemur Christicole (Brassart)

Gratulemur Christicole concinentes
Noe noe

Hec precelsa nativitas
nostra fuit redemptio
nam fuerat humanitas
subjugata demonio.
Noe noe

Ab hanc ergo jubilemus
servi prius nunc liberi
laudes gratas Christo demus
in hoc festo tam celebri.
Noe noe

Ad altare deportatur
magnam per reverentiam
circumcisis immolatur
hoc legis observantiam.

Les haulz et les bas

Het ensemble Les haulz et les bas heeft zich sedert 1993 gespecialiseerd in de uitvoering van blazersmuziek uit de Middeleeuwen en Renaissance. Als muzikale detectives reconstrueren ze de muziek van de stadspijpers en de middeleeuwse hoven voor de luide instrumenten – de Alta Capella. De resultaten van hun werk hebben internationale erkenning gekregen. Het ensemble won prijzen op het internationale festival voor oude muziek in Brugge en bij de BRT-Radio. Gesine Bänfer en Ian Harrison kregen ook prijzen bij het festival “Rencontres Internationales de St. Chartier (France)” en de “Deutschen Popstiftung”. Zij geven concerten op de toonaangevende Europese festivals en houden voordrachten bij talrijke symposia, universiteiten en hogescholen. Het ensemble werkt regelmatig met gastmusici en dansers en heeft een reeks zeer geprezen cd’s uitgebracht.

Met dank aan

Kerkbestuur Sint Servaasbasiliek

Stichting Maastrichtse Componisten

Sinds 2009 is er een stichting die actief het klinkend muzikale erfgoed van de stad Maastricht promoot. De stichting doet dat door spraakmakende concerten en muziektheatervoorstellingen te produceren maar ook door samenwerkingsverbanden aan te gaan met andere culturele partners. Via concerten, website en social media komen steeds meer mensen in aanraking met het werk van Maastrichtse toondichters. Dit jaar bestaat de stichting tien jaar. Deze concert is een onderdeel van het jubileum-festival *Stemmig Maastricht* 14-16 juni 2019.

www.maastrichtsecomponisten.eu